

FENOMEN: TA POTRKAN PLES

TOMAŽ GANTAR

Kdo ne pozna potrkanega plesa oziroma t. i. ta potrkane? Starejši folklorniki prav gotovo, mlajši le redki. A kot me je opozoril kolega Mile Trampuš, večina zgolj misli tako, saj je fenomen ta potrkanega plesa veliko kompleksnejši, kot se nam najprej zdi. Poglejmo, zakaj.

Ples, ki mu je Tončka Marolt dala naziv 'ta potrkana' (ples z Gorenjske je leta 1953 priredila za AFS France Marolt), je bil vse od začetka poustvarjalne folklorne dejavnosti sinonim za slovensko folklorno dejavnost – dokler nisi znal zaplesat 'ta potrkane', nisi bil pravi folklornik! Do osamosvojitve leta 1991 so skoraj vse slovenske folklorne skupine, ki so poustvarjale plesno izročilo Gorenjcev, plesale tudi 'ta potrkano' – celo folklorne skupine nekdanje Jugoslavije so slovensko ljudsko izročilo predstavljale prav s tem plesom! Skratka – 'ta potrkana' je bila sinonim za slovensko folklorno dejavnost.

In to kljub že leta 1972 objavljeni razpravi etnokoreologa Mirka Ramovša z naslovom *Potrkan ples (Traditiones, 1972, str. 129–148)*, v kateri je ugotavljal, kako je do fenomena 'ta potrkane' prišlo. Kot je zapisal v razpravi, ljudje na terenu (= informatorji) plesa pod imenom 'ta potrkan ples' sploh niso poznali, niti ga v takšni obliki niso plesali (navaja pa plese, ki so jih poznali kot 'ta potrkana', ta potrkan tajč, loptavka ipd.). Od kod torej Tončki Marolt vir za glasbeno-plesno tvorbo, ki jo je celoten folklorni svet poznal kot izvorno slovensko?

Mirko Ramovš je v raziskavi ugotovil, da je omenjeno glasbeno tvorbo prvi zapisal že leta 1901 Janko Žirovnik, ko je zapisal pesem z naslovom *Potrkan ples*, v kateri sta bila združena dva glasbena motiva slovenskih (oziroma bolj rečeno alpskih) ljudskih plesov. Ta dva tridobna glasbena motiva sta bila med ljudmi znana – še posebno drugi, ki se je ohranil v številnih plesnih variantah (najpajeriš, ta potrkan tajč, loptavka itd.), najdemo pa ga v celotnem nemškem alpskem svetu (Neubayrisch); medtem ko je prvi motiv bolj znan v pesemski obliki

(čeprav na Slovensko verjetno prinesen, kar daje slutiti tudi uporabljen besednjak).

Že samo ime *Potrkan ples* nakazuje, da izvorno ne gre za zapis plesne oblike, saj poimenovanja ljudskih plesov ne poudarjajo besede 'ples': tako na primer 'šuštarska' in ne 'šuštarski ples' – v pesmih pač, saj ime daje pesmi podstat in hkrati s tem tudi metrum (ki se je že Karlu Štreklju zdel preveč umeten, da bi lahko bil ljudski). Od tod verjetno tudi poimenovanje Tončke Marolt »ta potrkana« (viža?), ker se ji je zdelo

Tomaž Gantar. (Foto: Janez Eržen, Slovenski Javornik, 9. 5. 2010.)

bolj ljudsko, čeprav bi iz poimenovanja lahko sklepali, da gre za polko (a ta ima dvodobni ritem), še posebno zaradi parafraze: »Polka je ukazana, / tla so namazana ...« Resnično pa je 2. del ta potrkanega plesa poskočna vrtenica s potrki (v sicer še vedno tridobnem ritmu), kar spet daje vtis polke.

Ali je bilo prej jajce ali kokoš, v tem sestavku ne bomo ugotavljali, ostaja pa vprašanje, zakaj oziroma na podlagi česa je Tončka Marolt po t. i. Žirovnikovi tvorbi glasbe sestavila ples, ki je postal sinonim za slovenski ljudski ples, hkrati pa ga informatorji kot takega niso poznali.

Z enakimi vprašanji sem se srečal pred letom dni, ko sem za jubilejni koncert gorenjske folklorne skupine pripravljajal novo odrsko postavitev domačega – torej alpskega – področja. Opomba iz knjige Mirka Ramovša *Polka je ukazana (!)* me je vodila, da sem si podrobneje ogledal že omenjeno razpravo o potrkanelem plesu – nekaj splošnih ugotovitev sem že zapisal.

Zdaj pa še nekaj podrobnosti:

1. Na splošno so ljudje imenovali 'ta potrkan(a)' plese, pri katerih so potrkavali z nogo ob tla ali ploskali z rokami – tako dvo- kot tridobne (potrkan tajč, šotiš). Tako določeni plesi v samem imenu nimajo besede 'potrkan-a', morfološko pa spadajo v to kategorijo (npr. šotiš).
2. Plesi tega tipa so bili razširjeni po celotnem alpskem področju, zato velja vzeti področje kot celoto – tako Gorenjsko kot Koroško, saj so bili večinoma prineseni od tam, kar daje vedeti tudi primerjava s koroškimi variantami Mirka Ramovša v raziskavi.
3. Ob 'ta potrkanelem plesu' je bilo zapisanih veliko parafraz (vse niso kmečkega izvora, na kar kaže besedje), katerim je skupno, da opisujejo težko življenje kmečkega stanu (predvsem se nanašajo na zakonsko življenje), vendar na šaljiv način – ta dvojnost ponuja široke možnosti interpretacije.
4. Informatorka je povedala, da (ta potrkan) ples ni imel stalne oblike, ampak da sta plesalca improvizirala: »Tle dewajo vse sorte figure – če sta brva bel šikouna, lewš figure sta dewowa!« Bistvo plesa je torej, da »fant med plesom lovi dekle, ta pa se mu umika« – pleše in se vrti pred njim (ga zapeljuje).

Če torej povzamem zgornje ugotovitve, lahko o 'ta potrkanelem plesu' govorimo kot o plesu, za katerega je značilno:

- potrki z nogo ob tla ali ploskanje z rokami;
- na Gorenjsko je prišel prek Koroške;
- zapisane parafraze šaljivo opisujejo kmečko in zakonsko življenje;
- veliko improvizacije plesnega para.

Ker gre že v samem bistvu za (verjetno Žirovnikovo) umetno tvorbo, bi bilo nesmiselno izhajati iz ljudskega plesa kot takega, ampak glasbo in ples smiselno obdelati na način, ki bo predstavil življenje kmečkih prebivalcev alpskih dolin s konca 19. stoletja.

Zelo verjetno je, da je že Tončka Marolt ta pojav razumela prav na tak način, saj – kot ugotavlja Mirko Ramovš v razpravi *Metamorfoze slovenskega ljudskega plesa (Traditiones, 2005)* – je na podlagi Linhartovega opisa in zapisa plesa iz Nomenja poskusila rekonstruirati t. i. 'kranjski ples', ki naj bi bil soroden že pozabljenemu visokemu reju iz Ziljske doline, slednja pa sta (tako Ramovš) edina avtentična parna plesa slovenskega ljudskega izročila – danes znana le še v že omenjeni rekonstrukciji Tončke Marolt 'ta potrkana' in rekonstrukciji visokega reja Mirka Ramovša.